

Jarosław Ławski

Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-1167-5041

**ŻYDOWSKIE WOJAZE:
OSOBOWOŚCI, TEKSTY, ŚWIADECTWA.
XIII KONFERENCJA Z CYKLU
„ŻYDZI WSCHODNIEJ POLSKI”**

1

Obradująca w dniach 27–28 maja 2024 roku w Białymstoku XIII Ogólnopolska Konferencja z cyklu „Żydzi wschodniej Polski” poświęcona była tematowi szczegółowemu: „Żydowskie podróże, żydowscy podróżnicy w Europie Środkowo-Wschodniej. Osobowości – teksty – świadectwa”¹. Z kilku powodów była ona wydarzeniem innym niż poprzednie spotkania.

Primo, dwudniowe spotkanie miało – oprócz stałych współorganizatorów: Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego i Uniwersytetu w Białymstoku – nowego partnera naukowego: Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku, uhonorowane niedawno wysoką europejską nagrodą². Drugiego dnia Konferencji odbyliśmy obrady w sali konferencyjnej Muzeum, a także z przewodnikiem zwiedziliśmy przejmującą ekspozycję łączącą tradycję muzealną z elementami nowoczesności. Wektor wędrówki po Muzeum wyznacza marszruta podróży ze-ślańczej: od deportacji przez Sybir, Kazachstan, terytoria północne Rosji po powrót do kraju tych, którzy tę gehennę przeżyli. Stała się ona, jak pokazały referaty, udziałem wielu Żydów, Polaków żydowskiego pochodzenia, mieszkańców ziem wschodnich Rzeczypospolitej. Równocześnie dla tych, którzy ją przeżyli, wędrówka przez Sybir okazała się ocaleniem przed niemieckimi obozami, gettem,

¹ Zob. szczegóły programu Konferencji, jej przebiegu w relacji: Ł. Zabielski, *XIII Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu: „Żydzi wschodniej Polski”. „Żydowskie podróże, żydowscy podróżnicy w Europie Środkowo-Wschodniej. Osobowości – teksty – świadectwa”, Białystok, 27–28 maja 2024 roku. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 2024/4, s. 435–447.

² Muzeum Pamięci Sybiru zostało w 2024 roku uhonorowane Nagrodą Muzealną Rady Europy (nagrodę przyznano 5 grudnia 2023 r.).

Zagładą. Międzynarodowy, masowy charakter sowieckich deportacji pozwolił na nowo spojrzeć na doświadczenia zesłanych Żydów.

Secundo, prezentowane rozpoznania, także te niedotyczące Syberii, wyrażnie pokazały obecność elementu historycznego, politycznego w doświadczeniu żydowskich podróżników, nierzadko zmuszanych do tego, by być uciekinierami, świadkami okrutnej historii XX wieku. Obok swego elementu historyczno-politycznego stałym motywem żydowskich podróży okazała się sztuka, literatura, muzyka, malarstwo. Los kreatora, twórcy i los przymusowego podróżnika czy uchodźcy w zadziwiający sposób przenikały się ze sobą, spletały, wiązały.

Tertio, Konferencja w sposób oczywisty nie mogła wyczerpać tematu, ledwie go musnęła, odsłaniając wielowarstwowość doświadczeń podróżniczych: podróży do Polski i z Polski Żydów polskich i europejskich, wypraw dobrowolnych i zsyłek, podróży, których autorami są Żydzi, i wojaży, które portretowały XIX- i XX-wieczne środowiska żydowskie z Europy Środkowo-Wschodniej.

Taki ogromny rozrzut tematyczny można było już dostrzec w zagadnieniach badawczych, które zaprezentowano uczestnikom sesji. Obejmowały one następujące obszary:

- Podróże Żydów z Europy Środkowo-Wschodniej i ich świadectwa.
- Wybitne osobowości żydowskich podróżników.
- Podróż jako forma egzystencji: między rytuałami codzienności a koniecznością.
- Literackie, prasowe, dokumentalne świadectwa podróży.
- Żydzi jako podróżnicy do Erec Israel i na Bliski Wschód.
- Europa Zachodnia jako cel podróży Żydów z Europy Środkowo-Wschodniej.
- Rosja i Bałkany jako temat świadectw podróżniczych Żydów.
- Żydowskie podróże międzykontynentalne: Ameryka, Azja, Afryka, Australia.
- Podróże dobrowolne, podróże przymusowe, historyczne.
- Językowe wymiary podróży żydowskich.
- Żydzi z innych krajów postrzegani oczyma żydowskich podróżników.
- Żydowski podróżnik w relacjach świadków epoki.
- Polityczne i religijne aspekty żydowskich doświadczeń podróżniczych.
- Podróże europejskich Żydów a doświadczenie Zagłady.
- Artystyczne odbicia podróży: malarstwo, film, teatr, muzyka, inne.
- Podróże do oraz z Białegostoku, Podlasia, Wielkiego Księstwa Litewskiego³.

³ Cyt. za: XIII Konferencja „Żydzi wschodniej Polski: żydowskie podróże, żydowscy podróżnicy”. Program, oprac. J. Ławski, współpraca red. D. Pastorczyk-Serwatka, oprac. graficzne E. Frymus-Dąbrowska, Białystok: Wydawnictwo PRYMAT, Mariusz Śliwowski, 2024, s. 2.

Przypomnijmy, że spory obszar negatywnych doświadczeń związanych z przemieszczaniem się obejmował temat XII Konferencji z tego cyklu, poświęconej „Uciekinierom, ukrywającym się, uchodźcom”⁴. Nadal jednak wydaje nam się, iż pozostaje bardzo wiele do zrobienia, jeśli chodzi o ten temat, także wtedy, gdy myśleć o nim w szerszym horyzoncie czasowym, obejmującym XVIII i XIX wiek (przełomu tych stuleci dotyczył właściwie tylko referat Joela Josepha Janickiego z Tajpej).

W 2024 roku w projekcie badawczym wzięło udział 27 badaczy z Polski, Niemiec, Tajwanu i Wielkiej Brytanii. Badacze polscy reprezentowali czternaście ośrodków z całego kraju⁵, co może świadczyć o tym, że cykl badawczy o „Żydach wschodniej Polski” na dobre zadomowił się w tradycji i świadomości osób eksplorujących tematy żydowskie.

Była to, chcę podkreślić, Konferencja przebiegająca prawie zupełnie w trybie stacjonarnym – nie spotkaliśmy się przed ekranem, lecz najzupełniej realnie, w Książnicy Podlaskiej i Muzeum Pamięci Sybiru. Spotkanie to, jak zwykle, łączyło doświadczenie naukowej wymiany myśli, dzielenia się wynikami badań z doświadczeniem kulturowym, egzystencjalnym, jakim stało się zwiedzanie zapadającej w pamięć, niewolnej od wątków dramatycznych i tragicznych, ekspozycji „sybirskiego” Muzeum.

2

Konferencja odbywała się w szczególnych okolicznościach historycznych: wojny na Bliskim Wschodzie (od Strefy Gazy, Zachodniego Brzegu po Syrię, Iran, Jemen). Trudno ten kontekst pominąć, także w chwili, gdy piszę wstęp do monografii, a więc kilka dni po zawarciu kruchego porozumienia między Izraelem a Palestyńczykami⁶. Kontekst polityczno-historyczny jest już swego rodzaju stałą, niezmiennym tłem odbywających się od 2012 sesji białostockich. Pomimo intensyfikacji globalnych napięć, nasza Konferencja w całym tym okresie odbywała się w atmosferze akademickiej wymiany poglądów, nadzwyczaj spokojnie. Tradycyjnie już przysłuchiwali się jej badacze i studenci z Uniwersytetu w Białymstoku, a także uczniowie z białostockich liceów. Projekt od początku ma charakter otwarty, także dla społeczności miasta.

⁴ Zob. *Żydzi wschodniej Polski*, Seria XII: *Uciekinierzy, ukrywający się, uchodźcy*, red. J. Ławski, J. Partyka, Białystok 2024.

⁵ Były to: UwB, UR, UMCS, UWM, UKSW, UŚ, UJD, Muzeum Narodowe w Krakowie, KUL, Instytut Sztuki PAN, UP, UAM, UG, ChAT.

⁶ 15 I 2025 r. poinformowano o zatwierdzeniu porozumienia między Izraelem a Hamasem, które miało wejść w życie 19 I. Jednak już 13 VI 2025 wybuchła wojna izraelsko-irańska.

Prezentowany tom przynosi teksty wygłoszone podczas Konferencji, a także przygotowane z myślą o niej⁷. Z powodu obiektywnych okoliczności część tekstów ukaże się w naukowych czasopismach krajowych⁸. Tom zredagowali: prof. Daniel Kalinowski z Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, uczestnik cyklu „Żydzi wschodniej Polski” od jego początków, oraz niżej podpisany, kierujący Katedrą Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” na Uniwersytecie w Białymstoku, koordynator wieloletniego projektu naukowego.

Trzynastoletnia historia badań prowadzonych wokół tematu żydowskich filiacji, interferencji literackich, artystycznych i kulturowo-historycznych w Europie Środkowo-Wschodniej znajdzie przedłużenie w roku 2025 podczas XIV Konferencji poświęconej kategorii codzienności⁹. Tym razem roli współorganizatora podjęła się białostocka Galeria im. Sleńdzińskich mieszcząca się w dawnej Synagodze Cytronów.

3

Zgodnie z tradycją chciałbym gorąco podziękować wszystkim osobom zaangażowanym w przygotowanie projektu i przeprowadzenie sesji. Przede wszystkim członkom Komitetu Organizacyjnego¹⁰, którzy dołożyli starań, by spotkanie zostało dobrze zaplanowane i przeprowadzone. W szczególności Pani dyr. Beacie Zadykowicz z Książnicy Podlaskiej, która to placówka kultury gości nas od

⁷ Do publikacji w tomie nie nadesłano następujących wygłoszonych wystąpień: dr hab. Joanna Sadowska, prof. UwB, *Białystok na szlaku migracji Żydów po II wojnie światowej*; prof. Grzegorz Moroz, „*Moja podróż do Rosji*” (1932) Antoniego Słonimskiego a opozycja swój/obcy (insider/outsider); dr hab. Kornelia Ćwiklak, prof. UAM, „*Najsmutniejszy widok przedstawiają polskie wieś*”. *Heinrich Heine i jego podróż do Polski*; dr hab. Anna Szawerna-Dyrszka, prof. UŚ, *Retoryka wykluczenia w międzywojennych wileńskich czasopismach naukowych*; dr hab. Maciej Tramer, prof. UŚ, *Herosi i dezerterzy*; dr Kinga Fink, *Motyw podróży w korespondencji Stanisława Bursy z polskimi muzykami pochodzenia żydowskiego*; dr hab. Jacek Partyka, „*Życia tutaj nie można brać za pewnik*”: *Saula Bellowa podróż do Jerozolimy*; prof. Beata Tarnowska, *Pośmiertne podróże Brunona Schulza*.

⁸ Był to rok zapowiadzianej na grudzień tzw. ewaluacji działalności naukowej uczelni, która wymuszała publikację tekstów w periodykach naukowych z listy MNiSW.

⁹ XIV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Żydzi wschodniej Polski”: „Codzienność żydowskiego świata w Europie Środkowo-Wschodniej”, 12–13 maja 2025 r.

¹⁰ W skład Komitetu Organizacyjnego wchodził: prof. Jarosław Ławski, Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”, Wydział Filologiczny UwB – *Przewodniczący*; dyr. Beata Zadykowicz, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego; prof. Anna Janicka, Katedra Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych UwB; dr hab. Jacek Partyka, Zakład Literatur Ameryki Północnej UwB; dr Ewelina Feldman-Kołodziejuk, Uniwersytet w Białymstoku; dr Joanna Wildowicz, Uniwersytet w Białymstoku; dr Łukasz Zabielski, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego; dr Kamil K. Pilichiewicz, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego; dr Michał Siedlecki, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego.

kilkunastu lat, oraz Paniom dr Ewelinie Feldman-Kołodziejuk i dr Joannie Wil-dowicz, anglistkom z Wydziału Filologicznego UwB, z zaangażowaniem wspiera-jącym sesję organizacyjnie. Wyrazy wdzięczności zechcą przyjąć Pani dr Monika Szablowska-Zaremba (KUL, Lublin), od początku towarzysząca naszym przedsię-wzięciom, która w roku 2024 uroczyście otworzyła sesję, oraz współredaktor tego tomu, Pan prof. Daniel Kalinowski, któremu również od lat wiele zawdzięczamy, także jako słuchacze jego wystąpień.

Perfekcyjne przygotowanie Konferencji nie byłoby możliwe bez wsparcia Działu Badań Filologiczno-Bibliograficznych Książnicy Podlaskiej, którym kieru-je Pan dr Łukasz Zabielski. Pracownicy tej jednostki – dr Michał Siedlecki i dr Ka-mil K. Pilichiewicz – regularnie uczestniczą w sesjach żydowskich jako referenci.

W roku ubiegłym gościliśmy w Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku. Bar-dzo dziękuję Pani Dorocie Pastorczyk-Serwatce za sprawne, profesjonalne przy-gotowanie prawnej i technicznej strony projektu. Pan dr Marcin Zwolski zechce przyjąć wyraz wdzięczności za znakomite prowadzenie muzealnej części obrad oraz przejmującą narrację w czasie oprowadzania uczestników sesji po Muzeum Sybiru. Wszystkim pracownikom Muzeum Pamięci Sybiru, na czele z jego Dyrek-torem, prof. Wojciechem Śleszyńskim, wyrażamy wdzięczność za gościnne, życz-liwe i świetnie przygotowanie przyjęcie w progach ich palcówki.

Wszystkim Przyjaciołom i Referentom należą się wyrazy wdzięczności. Dzię-ki Wam ten projekt, pomimo tego wszystkiego, co się wokół nas dzieje, trwa i roz-wija się. Oby tak zostało...

Elk, 24 stycznia 2025 r.

Bibliografia

- Rusiniak-Karwat M., *Sybir oczami Żydów polskich – specpieresielenców-bieżeńców*, [w:] *Sy-bir i Polska. Miejsca wspólne w literaturze i historii*, red. M. Dąbrowska, P. Głuszkow-ski, M. Wyrwa, M. Zwolski, Białystok 2024.
- Syberiadą Żydów polskich: losy uchodźców z Zagłady*, red. L. Zessin-Jurek, K. Friedla, War-szawa 2020.
- XIII Konferencja „Żydzi wschodniej Polski: żydowskie podróże, żydowscy podróżnicy”. Pro-gram, oprac. J. Ławski, współpraca red. D. Pastorczyk-Serwatka, oprac. graf. E. Frymus-Dąbrowska, Białystok 2024.
- Zabielski Ł., XIII Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu: „Żydzi wschodniej Pol-ski”. „Żydowskie podróże, żydowscy podróżnicy w Europie Środkowo-Wschodniej.

Osobowości – teksty – świadectwa”, Białystok, 27–28 maja 2024 roku. Sprawozdanie, „Bibliotekarz Podlaski” 2024/4, s. 435–447.

Żydzi wschodniej Polski, Seria XII: *Uciekinierzy, ukrywający się, uchodźcy*, red. J. Ławski, J. Partyka, Białystok 2024.

Jarosław Ławski

Department of Philological Research „East - West”

University of Białystok

JEWISH VOYAGES: PERSONALITIES, TEXTS, TESTIMONIALS.

13TH CONFERENCE FROM THE „JEWS OF EASTERN POLAND” CYCLE

Summary

The text is an introduction to the 13th volume of the monograph from the thematic series “Jews of Eastern Poland”. This volume is devoted to Jewish travel writing, Jewish travelers from Central and Eastern Europe. The co-organizer of the Conference was the Białystok Museum of the Memory of Siberia, honored with the Museum Award of the Council of Europe in 2024. As the author emphasizes, the conference particularly highlighted two aspects of Jewish travels: historical and political (often the journeys of refugees, exiles) and artistic (Jewish journeys of musicians, painters and writers). The subject of the conference has not been exhausted and requires continuation. The scientific project involved 27 researchers from Poland, Great Britain, Taiwan and Germany.

Keywords: Jews of Eastern Poland, journey, travel writing, exile to Siberia, refugees, artists’ journeys.